

Yoksulluğun Önlenmesinde Toplumsal Reformun Gerekliliği

Yrd. Doç. Dr. Mine YILMAZER

Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Manisa

ÖZET

İnsanı yalnızca bir araç değil, amaç olarak kabul eden modern kalkınma anlayışının temel hedefi yoksulluğun önlenmesi ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasıdır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda yoksulluğun tanımı temel gereksinimlerin karşılanmasının ötesindedir. Gerçekten de yoksulluk temel gereksinimlerin karşılanmasının yanında yaşam standardının iyileştirilmesi, toplumsal refahın artırılması ve insani kapasitelerin geliştirilmesi ile önlenebilir.

Bu çalışmada öncelikle yoksulluğun sınırları uluslararası düzeyde tartışılmıştır. Daha sonra, yoksulluğu önlemek için ekonomik, insani, kurumsal ve siyasi politikalar önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, ekonomik kalkınma, toplumsal refah.

Necessity of Social Reforms in Preventing Poverty

ABSTRACT

Main purpose of modern development, which considers people not as a vehicle but as a purpose, is prevent poverty and to decrease social inequality. Recent studies that relate poverty state that new definition of poverty is beyond satisfying basic needs. In fact, preventing poverty depend on some requirements such as improving quality of human life, increasing social welfare, and human capabilities besides satisfying basic needs.

In this study, primarily scope of poverty is discussed in international level. Secondly, economical, humaniterian, institutional, and governmental policies that can prevent poverty are being presented.

Key Words: Poverty, economic development, social welfare.

Giriş

Gerek ülkeler arasında gelir dağılımı adaletsizliğindeki artış, gerekse Türkiye’de son yıllarda yaşanan krizlerle birlikte yapısal sorunların artması, ulusal ve uluslararası gündemde yoksulluğu en önemli sorunlardan biri haline getirmiştir. Yoksulluğu farklı yönleriyle inceleyen akademik çalışmaların sayısı henüz yetersizdir. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda daha çok yoksulluk sınırı saptanıp kimlerin yoksul olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Celasun, mutlak yoksulluk sınırını belirleyip Türkiye’de yoksul oranlarını ortaya çıkarmıştır (Celasun, 1986: 209-210). Diğer taraftan DPT (Dumanlı 1996; Dansuk, 1997) ve DİE (Erdoğan, 1996)’de uzmanlık tezi olarak hazırlanan çalışmalarda temel gereksinimler ve tüketim harcamalarından yola çıkarak Türkiye’de kimlerin yoksul olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Uluslararası kuruluşların Türkiye ve diğer ülkeler için hazırladığı yoksulluk raporlarında da Türkiye’deki yoksulluğun niceliksel boyutları araştırılmıştır (World Bank, 2000; UNDP, 2001(a-b)). UNDP’nin Türkiye için hazırladığı İnsani Gelişme Raporlarında İnsani Yoksulluk Endeksi iller ve bölgeler itibarıyla hesaplanmıştır. Diğer taraftan sivil toplum kuruluşlarından TÜSİAD Türkiye’de gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine bir rapor hazırlamış, Deniz Feneri Derneği ise yoksulluk sempozyumu düzenlemiş ve diğer

bazı organizasyonlara katılmışlardır (TÜSİAD, 2000; Deniz Feneri, 2003). Bu çalışmada, yoksulluğun nedenlerinin saptanması ve yok edilmesine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Yoksulluğun maddi gereksinmelerin yanında yaşamın her alanındaki ilerleme ile giderileceği savunulmaktadır. Birçok ülkede ve Türkiye’de var olan istatistiklerin yetersizliği ve yıllar itibarıyla bir veri tabanının oluşturulamaması istatistiksel bir analiz yapmayı güçleştirmiştir. Sağlıklı ve düzenli verilere ulaşamadığı için, farklı makro değişkenlerle yoksulluk ilişkisi tarihsel bir süreçte incelenememiştir. Bu makalede yoksulluğun nedenlerinin ve buna bağlı olarak oluşturulacak çözüm önerilerinin dört boyutu olduğu düşünülmüştür. Yoksulluğun giderilebilmesi için ekonomik, insani, kurumsal ve siyasi değerlerde eş anlı bir değişime ve köklü bir toplumsal reforma gerek olduğuna inanılmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye’de ekonomik, insani, kurumsal ve siyasi göstergelerle yoksulluk arasındaki ilişkiler ortaya konmuş ve uluslararası bir karşılaştırma yapılmıştır. Birinci bölümde yoksulluğun tanımı ve ölçüm teknikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde uluslararası göstergelerden yararlanarak yoksulluğun farklı boyutları Türkiye ve seçilmiş ülkeler arasında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye’de ekonomik, insani, kurumsal ve siyasi değişimlerin yoksulluk üzerindeki etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Son bölümde, elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

I. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, yaşamı devam ettirebilmek için gerekli olan seçenekler ve olanaklardan öte çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Bu kavram, uzun ve sağlıklı bir yaşam, yaşamı kontrol edebilme gücünün varlığı, yeterli yaşam standardına erişim, özgürlük, saygınlık, kendine güven gibi insani kalkınmanın temel bileşenlerinden yoksun olmak anlamına gelmektedir. Son yıllarda sosyal sorunlara ve insani boyuta önem veren alternatif kalkınma yaklaşımlarında yoksulluk yoğun bir şekilde tartışılmaktadır.

A. Kalkınma Yaklaşımlarında Değişim: Temel Gereksinimler Yaklaşımının kurucularından olan Dudley Seers 1969 yılında yayınladığı “Kalkınmanın Anlamı” adlı eserinde mutlak yoksulluk düzeyinde bulunan kesimin refah düzeyini yükseltmek için, onların hem üretkenlikleri hem de gelir yaratma kapasitelerini artırmak gerektiğini savunmuştur (Todaro, 1997: 14; Türkay, 1995: 176). Hollis Chenery, 1974’de hazırladığı “Büyümenin Kazançlarının Yeniden Dağılımı” (Redistribution of the Benefits of Growth) adlı raporunda, göü’lerde artan gelirin giderek daha adaletsiz biçimde dağıldığını söylemiştir (Griffin, 1989: 168). İktisat disiplininin dar sınırlarından çıkan Amartya Sen “Kapasiteler Yaklaşımı” ile yoksulluk sorununa yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sen’e göre, yoksulluğun giderilmesi için, maddi gereksinmelerin dışında insanlara var olma ve kapasitelerini geliştirebilme hakları tanınmalıdır (Qizilbash, 1996: 1210). Bir kişinin yaşam standardı, o kişinin parayla satın alamayacağı bazı bileşenlerden oluşmaktadır (Griffin, 1990: 10). Örneğin, bir bisiklete sahip olmak tek başına yeterli değildir; onu kullanabilmek de önemlidir. Sen’e göre, insani kapasiteler refah ve özgürlükleri doğrudan, ekonomik üretim

ve toplumsal değişimi dolaylı olarak etkilemektedir (Sen, 1997: 1960). Maddi olanaklara erişmenin tek başına yeterli olmadığını vurgulayan Chambers'a göre iyi yaşam zenginlik yanında toplumsal, psikolojik ve manevi insan deneyimlerinin bir karışımıdır (Chambers, 1997: 1748). Simon Kuznets, 1995 yılındaki çalışmasında bir ülkedeki gelir dağılımı ile üretim düzeyi arasında önemli bir ilişki olduğundan söz etmektedir. Kuznets'e göre bir ülkenin kişi başına gelir düzeyi yükseldikçe, eşitsizlik önce artmakta, daha sonra azalmaktadır (Barro, 1999: 52). Kuznets'in U eğrisi literatürde Adelman ve Morris, Paukert, Ahluwalia, Anand ve Kanbur tarafından ekonometri teknikleri kullanılarak tartışılmıştır (Ghatak, 1995: 249). Literatürde farklı bakış açılarından yola çıkarak yoksulluk kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.

B. Yoksulluğun Tanımı: Geniş bir içeriğe sahip olduğu için, yoksullukla ilgili çok kapsamlı bir tanımlama yapmak gerekmektedir. Bu nedenle, öncelikle yoksulluğun farklı boyutları incelenmelidir. Yoksulluğun maddi yoksunluklar (siyasi baskılar, minimum yaşam standardına erişememek, hak ve yetkilere sahip olamamak vb) ve maddi olmayan yoksunluklar (kaderini belirleyememek, kendine güvenli ve saygın olamamak, seviyememek vb) şeklinde tanımlanması mümkündür. Diğer taraftan, bireylerin konumlarına ilişkin sahip olduğu duygular ve yoksulluğu nasıl anlamlandırıldığı da önemlidir. Ayrıca, diğerlerinin ona nasıl baktığı kişinin kendi yoksulluğu ile ilgili duygularını etkilemektedir. Son olarak, kalkınma sürecinde zaman ve mekana göre değişen sosyo-kültürel değerler kişilerin yoksulluğa bakış açılarını etkilemektedir (Rahnema, 1995: 1619). Günümüze kadar yapılan analizlerde, yukarıdaki farklı düşünce yapılarından yola çıkarak yoksulluğun sınırları saptanmaya çalışılmıştır. Geliştirilen ölçüm teknikleriyle kimlerin yoksul sayılabileceği belirlenmiştir.

C.Yoksulluğun Farklı Ölçüm Teknikleri: Yoksulluğun ölçülmesi için öncelikle yoksulluk sınırının belirlenmesi gerekmektedir. Mutlak yoksulluk sınırının gıda bileşenlerinin hesaplanmasında, "minimum gıda maliyetli yoksulluk sınırı" ve "gıda harcamaları merkezli yoksulluk sınırı" olarak ifade edilen iki farklı yöntem benimsenmiştir (Lanjouw, 1997: 12). Yoksulluk sınırının belirlenmesinden sonra, uygun bir endeks seçimiyle yoksulluğun ölçülmesi aşaması gerçekleştirilmektedir. Yoksulluk ölçümünde en yaygın olarak kullanılan endeks, yoksulluk sınırı altındaki kişilerin toplam nüfusa oranını gösteren "yoksul kişi oranı"dır. Ancak bu endeks, yoksulluk sınırı altındaki kişiler arasında ayırım gözetmediği için eleştirilmiş ve "yoksulluk açığı endeksi" oluşturulmuştur. Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksulların gelir ve tüketimlerinin yoksulluk çizgisinden uzaklığının ortalamasının yoksulluk sınırına oranını göstermektedir. Bu endeksin yoksullar arasındaki gelir dağılımını dikkate almaması, yeni bir endeks olan "yoksullararası gelir eşitsizliği" ölçümünün doğmasına neden olmuştur (Şenses, 2001: 65-66). Amartya Sen, bu üç yoksulluk endeksini bir arada kullanarak "Sen Yoksulluk Endeksi" ni oluşturmuştur (Dağdemir, 1999: 28). Yoksulluk ölçümünde kullanılan kapsamlı çalışmalar içinde en anlamlı katkı Foster, Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilen FGT endeksidir. FGT endeksi aracılığı ile yoksulların sayısı, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki

görelî yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır (Şenses, 2001: 67). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin 1997 yılından itibaren yayınladığı İnsani Kalkınma Raporlarında İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index-HPI) hesaplanmaktadır. UNDP, HPI'ı ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını dikkate alarak iki ayrı şekilde hesaplamaktadır.

Çizelge 1. UNDP'nin İnsani Yoksulluk Endeksi Tanımları

Endeks	Uzun ve Sağlıklı Yaşam	Bilgi Düzeyi	Yaşam Standardı
İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI-1) Gelişmekte Olan Ülkeler İçin	Doğumda 40 Yaşına Kadar Yaşamda Kalma Beklentisi	Okuryazar Olmayan Yetişkin Oranı	1.Güvenilir Su Kullanamayan Nüfus 2.Beş Yaşın Altında Kötü Beslenen Çocuklar
İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI-2) Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin	Doğumda 60 Yaşına Kadar Yaşamda Kalma Beklentisi	1.Fonksiyonel Okuryazarlık Becerisi Olmayan Yetişkinler 2.Uzun Dönem İşsizlik Oranı	Yoksulluk Düzeyinin Altında Yaşayan Nüfus

Kaynak: Human Development Report 2001, UNDP, s.239.

II. Dünyada ve Türkiye'de Gelire Dayalı Yoksulluğun Sınırları

Dünya çapında yoksulluk giderek genişlemiş ve çok tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Her gün 68 bin insan, günde 1\$'dan az bir gelire geçinmek zorunda olan yoksul kitleye katılmaktadır. Günümüzde yaklaşık 1.3 milyar insan günde 1\$'ın altında gelire sahiptir. 840 milyon açlık düzeyinde yaşayan ve sağlıksız beslenen insan vardır (UNDP, 1997). Yoksulluk, gelişmekte olan ülkeler (güi)'ler kadar birçok gelişmiş ülke (gü) için de önemli bir sorundur. Kaynakların dağılımı ile ilgili adaletsizlik giderek artmaktadır. Örneğin, dünyanın en zengin 358 milyarderî dünya gelirinin %45'ine sahiptir (Van Hanswijck De Jonge, 1998: 14).

Çizelge 2. Uluslararası Yoksulluk Düzeyine Göre Bazı Ülkelerde Yoksulluk Oranları

Ülkeler	Sayım Yılı	Günde 1\$'ın Altında Geliri Olanlar (%)	Günde 2\$'ın Altında Geliri Olanlar (%)
Bangladeş	1996	29.1	77.8
Çin	1998	18.5	53.7
Etiyopya	1995	31.3	76.4
Hindistan	1997	44.2	86.2
Mısır	1995	3.1	52.7
Nijerya	1997	70.2	90.8
Ruanda	1983-85	35.7	84.6
TÜRKİYE	1994	2.4	18.0
Zimbabve	1990-91	36.0	64.2

Kaynak: 2001 World Development Indicators, World Bank, s. 64-66.

Çizelge 2'de görüldüğü gibi, dünya çapında yoksulluk sınırının altında yaşayanların miktarı oldukça yüksektir. Günde 1\$'ın altında gelir elde edenlerin oranı Türkiye'de %2.4 ile Nijerya'da %70.2 arasında değişmektedir. Diğer taraftan, günde 2\$'ın altında geliri olanlar Türkiye'de %2.4'den %18'e

yükselirken, Hindistan ve Nijerya'da %90'lara ulaşmaktadır.

Çizelge 3. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları, 2002

Yöntemler	Yoksul Birey Sayısı (bin)			Yoksul Birey Oranı (%)		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Gıda Yoksulluğu	926	376	550	1.35	0.92	2.01
Gıda ve Gıda Dışı Yoksulluk	18,441	9,011	9,429	26.96	21.95	34.48
Kişi Başı Günlük 1\$'m Altı	136	10	126	0.20	0.03	0.46
Kişi Başı Günlük 2.15\$m Altı	2,082	971	1,111	3.04	2.37	4.06
Kişi Başı Günlük 4.3\$m Altı	20,721	10,106	10,615	30.3	24.62	38.82
Görel Yoksulluk	10,080	4,651	5,430	14.74	11.33	19.86

Kaynak: DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, 13.04.2004 tarih, B.02.1.DİE.0.11.00.03/906-62 sayılı Haber Bülteni.

Yoksulluğu insanların temel gereksinmelerini karşılayamama durumu şeklinde tanımladığımızda, Türkiye'de bireylerin %1.35'inin gıda yoksulu olduğu, %26.96'sının ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Çizelge 3'de görüldüğü gibi Türkiye'de yoksulluk sorunu kırsal bölgelerde daha yoğundur. Örneğin, gıda ve gıda dışı yoksulluk kırsal bölgelerde %35'e kadar yükselmektedir.

Gerek gelir ve tüketim yoksulluğu gerekse insani yoksulluk, hem küresel boyutta ve hem de ülkelerde giderek artmakta ve önemli bir sorun haline gelmektedir. Yoksulluğun önlenmesine yönelik politikalar uygulanırken öncelikle sorunun iyi saptanması gerekmektedir. Bu nedenle, yoksulluğa etki eden faktörler geniş bir boyutta incelenmelidir.

III. Yoksulluğun Nedenleri ve Farklı Boyutları

Son yıllarda tüm dünya ülkelerinde, yoksulluğun en önemli insani sorunlardan biri olduğu ve acil önlemlerle ortadan kaldırılması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle 1990 yılından itibaren uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri bu konudaki faaliyetlerini artırmışlardır. UNDP'nin İnsani Kalkınma Raporları'nda yoksulluğun azaltılmasından çok ortadan kaldırılması üzerinde durulmuştur (Oyen, 1999: 459). Toplumsal bütünün parçaları olduğu ve birbirini yakından etkilediği düşünülen yoksulluk değerleri ve bunlara ait göstergeler Çizelge 4'de dört ayrı boyutta özetlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 4. Yoksulluğu Önleme Stratejileri ve Ölçümünde Kullanılan Göstergeler

Boyut	Kapsamı	Göstergeler
Ekonomik Boyut	Sürdürülebilir ekonomik büyüme, insanca bir yaşam için gerekli geçim düzeyinin sağlanması, adil gelir dağılımına erişim, yaşam standardının yükseltilmesi, işsizliğin önlenmesi.	-Ekonomik büyüme -Gelir dağılımı -İstihdam göstergeleri -Enflasyon -Ödemeler Dengesi
İnsani Boyut	Var olma ve yetenekleri geliştirebilme hakkı, yoksunlukların giderilmesi, fırsat eşitliği ve kaynaklara erişimin sağlanması, yaşlılar, fiziksel engelliler, kadınlar ve çocukların	-Demografik göstergeler (bebek ölümleri, doğurganlık, yaşam beklentisi vb) -Eğitim, sağlık ve beslenme -Toplumsal ve kültürel değerler

Kurumsal Boyut	Sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, şeffaflık, katılımcı yönetim anlayışı, yolsuzluğun önlenmesi, sivil toplum örgütlerinin işlerliği.	-Sosyal güvenlik (emeklilik, sağlık) -Kamu harcamaları -Bütçe dengesi -Sivil toplum örgütlerine katılım
Siyasi Boyut	İnsan hak ve özgürlüklerine dayalı demokrasi anlayışının benimsenmesi, eşitlik, özgürlük ve adalet ilkelerinin uygulanması, cinsiyet, ırk, din, dil ayrımcılığının giderilmesi.	-Demokratik seçim sistemi -Seçimlere katılım -Hukuk sistemine duyulan güven -Cinsiyet ayrımcılığına dayalı göstergeler

Kaynak: Bu çalışma için tarafımdan geliştirilmiştir.

Yoksulluk bir kader değildir. Adil bir kaynak dağılımı ile yaşam standardının iyileştirilmesi, insani kapasitelerin genişletilmesi, halkın katılımını güvence altına alan siyasi sistemin ve demokrasinin kurulması ve bu ortamı sağlayacak kurumsal düzenlemelerin yapılması yoksullukla mücadelede kalıcı bir çözüm sağlayacaktır.

A. Ekonomik Boyut: İnsanlarının tamamına barınma, giyinme, beslenme ve minimum eğitim gibi temel gereksinimleri sağlayamayan bir ülke gelişmiş sayılamaz. Kalkınmanın amacı insanları mutlak yoksulluktan kurtarmak ve aynı zamanda temel gereksinimleri sağlamak olmalıdır (Thirwall, 1994: 9).

Çizelge 5. Seçilmiş Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Göstergeler

Ülkeler	HPI-1 2001 HPI-2 2001	Kişi Başına Reel GSYİH 2001	Ülke Sıralamaları		Gelir Sıralaması - HPI Sıralaması	Büyüme Hızı 1990- 2001	Gini Katsayısı	TÜFE 2000- 2001
			Gelir	HPI				
Gelişmekte Olan Ülkeler HPI-1 Sıralaması								
(1)Barbados	2.5	15,560	1	1	0	2.1	-	2.6
(5)Küba	5.0	5,259	5	2	3	3.7	-	-
(11)Venezuela	8.6	5670	4	3	1	-0.6	0.50 (1998)	12.5
(13)Meksika	8.8	8430	2	4	-2	1.5	0.52 (1998)	6.4
(22)Türkiye	12.4	5890	3	5	-2	1.7	0.40 (2000)	54.4
(26)Çin	14.2	4020	6	6	0	8.8	0.40 (1998)	0.3
(34)Sri Lanka	18.3	3180	8	7	1	3.6	0.34 (1995)	14.2
(47)Mısır	30.5	3520	7	8	-1	2.5	0.34 (1999)	2.3
(53)Hindistan	33.1	2840	9	9	0	4.0	0.38 (1997)	3.7
(54)Nijerya	34.0	850	12	10	2	-0.3	0.51 (1996-7)	13.0
(72)Bangladeş	42.6	1610	10	11	-1	3.1	0.32 (2000)	1.1
(94)Nijer	61.8	890	11	12	-1	-0.9	0.50 (1995)	4.0
OECD Ülkeleri HPI-2 Sıralaması								
(1)İsveç	6.5	24,180	6	1	5	1.7	0.25 (1995)	2.4
(2)Norveç	7.2	29,620	2	2	0	2.9	0.26 (1995)	3.0
(6)Almanya	10.2	25,350	4	3	1	1.2	0.38 (1998)	2.5
(10)Japonya	11.1	25,130	5	4	1	1.0	0.25 (1993)	-0.7
(11)Kanada	12.2	27,130	3	5	-2	2.1	0.32 (1997)	2.5
(15)İngiltere	14.8	24,160	7	6	1	2.5	0.36 (1995)	1.8
(17)ABD	15.8	34,320	1	7	-6	2.1	0.41 (1997)	2.8

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2003.

Çizelge 5’de göü’ler için UNDP tarafından hesaplanan HPI ile kişi başına düşen reel GSYİH karşılaştırılmıştır. Genellikle gelir düzeyi yüksek ülkelerde insani yoksulluk düzeyi daha iyidir. Ancak bazı önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, Türkiye’de (5,890\$), Venezuela (5,670\$) ve Küba (5,259\$) ile benzer bir reel gelir söz konusu iken, HPI sıralamasında Küba 5., Venezuela 11. ve Türkiye 22. sırada yer almıştır. Türkiye, gelire bağlı sıralamada çizelgedeki 12 ülke arasında 3. durumda iken, HPI sıralamasında iki basamak düşerek 5. olmuştur. Kişi başına gelirleri birbirine yakın olan Nijer (890\$) ve Nijerya (850\$) arasında HPI oranı yaklaşık iki kat kadar Nijer aleyhinedir. Gü’lerde gelir 24,000\$’ın üzerindedir ve bunun insani yoksulluk üzerindeki etkisi pozitifdir. Ancak, söz konusu dokuz OECD ülkesi arasında gelir sıralamasında 6. olan İsveç HPI’da birinci sırada yer alırken, geliri tüm dünya ülkelerinin üzerinde olan ABD insani yoksulluk yönünden son sırada yer almıştır. OECD ülkeleri benzer büyüme hızı ve enflasyon oranına sahiptir. Ancak, gini katsayısının daha düşük olduğu Kuzey Avrupa ülkelerinde insani yoksulluk çok düşüktür. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk sorununun açıklanmasında önemli bir göstergedir. Nispeten eşitlikçi dağılıma sahip ülkeler sosyal çatışmalardan uzak olduğu için, ekonomik açıdan daha başarılı olmuştur (Noman, 1998: 28-9). Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ortamda sağlanacak büyümenin, yoksulluğu olumsuz etkilemesi ve hatta körüklemesi beklenebilir. Örneğin, daha eşit bir dağılıma sahip Güneydoğu Asya ülkelerindeki hızlı büyüme yoksulluğu azaltmış; Latin Amerika’da benzer etkiyi yaratmamıştır (Şenses, 2003: 321; Rock, 1993).

Çizelge 6. Türkiye’de Yıllar İtibarıyla Bazı Ekonomik Göstergeler, 1950-2001

Yıllar	Kişi Başına GSMH \$ (1)	Büyüme Hızı (1)	Gini Katsayısı (2)	TÜFE (2)	Dış Ticaret Açığı/GSMH (1)
1960	-	3.4	(1963) 0.55	5.2	1.0
1965	542	3.1	(1968) 0.56	5.8	-
1970	519	4.4	(1973) 0.51	8.1	2.7
1975	1,205	6.1	(1978) 0.51	19.8	-
1980	1,570	-2.8	(1983) 0.52	115.6	6.6
1985	1,356	4.3	(1986) 0.50	45.0	4.4
1990	2,712	9.4	(1987) 0.43	60.3	6.3
1995	2,784	8.0	(1994) 0.49	76.0	7.7
2000	2,986	6.3	(2000) 0.40	39.0	11.1
2001	2,101	-9.5	-	68.5	4.6

Kaynak: (1) DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2003, 2004.

(2) TÜSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (1987-1994)-Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, 2000; UNDP, Human Development Report 2003, 2003; Karluk, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi, 2002.

Türkiye’de 1960 yılından bu yana yaşanan krizlerin de etkisiyle büyüme hızında büyük istikrarsızlıklar oluşmuştur. Buna bağlı olarak kişi başına gelir düzeyi istenilen ölçüde artırılamamıştır. Diğer taraftan hızlanan enflasyon, dış ticaret açıklarındaki yükselme, artan iç ve dış borçlanma gereği gelirin belli kesimlere yönelmesine yol açmış ve gelir dağılımı adaletsizlikleri yükselmiştir. Türkiye’de gini katsayısı 0.50 gibi yüksek bir düzeydedir (Çizelge 6).

Yoksulluğu önlemenin en temel politikalarından biri istihdamı yükseltmektir. Ne yazık ki Türkiye’de istihdamın yapısal sorunları henüz çözülememiştir. 1970 yılından itibaren aktif nüfusun istihdam oranı büyük ölçüde azalmıştır. 1981-1997 arasında üretken yaş grubundaki nüfus %3 büyürken, toplam istihdam yalnızca %1.5 artmıştır (UNDP, 2001(b): 24). İşgücüne katılım oranı 1950’de %80 iken, 1995’de %52’ye düşmüştür. Aktif olmayan nüfusun yetişkin nüfusa oranı 1955 yılında %19 iken, 1995 yılında %44’dür (Dansuk, 1997: 45-6).

Çizelge 7. Türkiye’de İşgücü piyasasındaki Gelişmeler (bin)

	1988	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Sivil İşgücü	19,391	20,150	22,286	22,697	22,755	23,385	23,878	23,078	23,491
Sivil İstihdam	17,755	18,539	20,586	21,194	21,204	21,779	22,048	21,581	21,524
Tarım (%)	46	47	44	44	42	42	42	36	38
Sanayi (%)	16	15	16	16	17	17	18	18	17
Hizmetler (%)	38	38	40	40	41	41	44	46	45
İşsiz	1,638	1,612	1,700	1,503	1,552	1,607	1,830	1,497	1,967
İşsizlik Oranı	8.4	8.0	8.0	7.0	7.0	7.0	8.0	6.5	8.4
Eksik İstihdam	1,281	1,513	1,568	1,539	1,398	1,449	2,164	1,591	1,404

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2003, 2004.

İstihdamın sektörel yapısı ücret düzeyinin ve ekonomik kalkınmanın bir göstergesidir. Türkiye’de 1988 yılından bu yana sanayi sektöründe bir ilerleme sağlanamamış, tarım sektörünün istihdam içindeki payı ise azaltılamamıştır. OECD ülkelerinde %10 civarında olan bu oran Türkiye’de 2001 yılı itibarıyla %38’dir. Eksik istihdam rakamlarının da yüksek olduğu göze çarpmaktadır. İşsiz ve eksik istihdamda olan nüfusu topladığımızda ekonomideki atıl işgücünün ve yoksul birey sayısının yüksek olduğu söylenebilir (Çizelge 7). İstihdam edilenlerin eğitim durumlarına göre dağılımı incelendiğinde 2000 yılında istihdam edilenlerin %53’ünün ilkökul mezunu olduğu görülmektedir (Karluk, 2002: 23). Bu durum, ücret farklılıkları nedeniyle gelir ve insani yoksulluk sorununu artırmaktadır. Bir toplumda çalışmak isteyen herkesin üretime katkıda bulunmasını ve gelirden pay almasını sağlamak devletin temel görevidir. Üretim ve gelir artışı yaratılmadan bir ülkenin yoksullarına yardım etmek oldukça zordur. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ile, üretim artışının yoksulluk düzeyinin altında yaşayan insanlara destek sağlaması, sosyal harcamaların artırılması, işsizliğin önlenmesi, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedeflerine ulaşılabilir.

B. İnsani Boyut: Yoksulluğun giderilmesi için kişilere geçici maddi yardımlar yapılması ya da ulusal gelirden belli bir pay ayrılması tek başına yeterli değildir. İnsanlara var olma (entitlements) ve kapasitelerini (capabilities) geliştirebilme hakları tanınmalıdır. Amartya Sen’e göre, var olma hakkı bir toplumda kişilerin karşılaştığı hakların ve olanakların tamamını kullanarak yaşamına yön verebilmesidir (Sen, 1984: 497). Kapasite ise, özgürlük nosyonudur. Bir kişinin kapasitesi, kişiyi başarılı yapabilecek alternatif seçenekler ve faaliyetlerden birini seçebilmesi demektir (Sen, 1987: 36). İnsanlar yaşama ve ekonomiye ilişkin haklara sahip olup bunları etkin biçimde kullanabildiği ve kapasitelerini geliştirebildiği sürece yoksulluğun kısır döngüsünü yenebilir.

Ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasında iki yönlü bir ilişki vardır.

Eğer gelir daha adil dağılıyorsa, sosyal harcamalara ve insani kalkınmaya öncelik veriliyorsa, sivil toplum örgütleri etkin çalışıyorsa, istihdam artırılabilirse ekonomik büyüme insani kalkınmayı destekleyebilir (Ramirez, 1997: 7-8).

Çizelge 7. Seçilmiş Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sosyal Göstergeler

Ülkeler	HDI	HDI Sıralaması	Gelir Sır. - HDI Sır.	Bebek Ölüm Oranı (binde)		Kent Nüfusu		
				1970	2001	1975	2001	2015
Gelişmekte Olan Ülkeler								
Barbados	0.888	27	9	40	12	38.6	50.5	58.4
Küba	0.806	52	38	34	7	64.2	75.5	78.5
Venezuela	0.775	69	15	47	19	75.8	87.2	90.0
Meksika	0.800	55	3	79	24	62.8	74.6	77.9
Türkiye	0.734	96	-16	150	36	41.6	66.2	71.8
Çin	0.721	104	-2	85	31	17.4	36.7	49.5
Sri Lanka	0.730	99	13	65	17	22.0	23.1	29.9
Mısır	0.648	120	-12	157	35	43.5	42.7	45.8
Hindistan	0.590	127	-12	127	67	21.3	27.9	32.2
Nijerya	0.463	152	13	120	110	23.4	44.8	55.5
Bangladeş	0.502	139	7	145	51	25.5	34.4	38.8
Nijer	0.275	174	0	197	156	10.6	21.0	29.1
Gelişmiş Ülkeler								
İsveç	0.941	3	15	11	3	82.7	83.3	84.2
Norveç	0.944	1	4	13	4	68.2	75.0	78.9
Almanya	0.921	18	-5	22	4	81.2	87.7	89.9
Japonya	0.932	9	5	14	3	75.7	78.9	81.5
Kanada	0.937	8	1	19	5	75.6	78.9	81.5
İngiltere	0.930	13	6	18	6	88.7	89.5	90.8
ABD	0.937	7	-5	20	7	73.7	77.4	81.0

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2003.

Ülkelerin önemli bir bölümü gelir ve insani kalkınma performansı yönünden benzer başarıyı gösterememiştir. Örneğin, gelire bağlı sıralama ile karşılaştırıldığında HDI sıralamasında Küba 38, Uruguay 19, Venezuela 15 ve Sri Lanka 13 basamak daha yukarıda yer almaktadır. Buna karşılık, gelir sıralamasında daha üstlerde yer alan Türkiye 16, Mısır ve Hindistan 12, ABD ve Almanya 5 sıra gerilemiştir. Ayrıca ülkeler arasında HDI performansı yönünden çok büyük farklılıklar vardır. Örneğin, HDI Norveç'in 0.944, Nijer'in 0.275'dir (Çizelge 7). Bu durum, yoksullukla mücadelede önemli bir engel oluşturmaktadır. Diğer taraftan, yaşam standardının önemli bir göstergesi olan bebek ölümleri gü'lerde her bin doğumda 7'nin altında iken, bazı ülkelerde 100'ün üzerine çıkmaktadır. Bu oran ne yazık ki Türkiye'de (36) de çok yüksektir. Buna karşılık, gü'lerde kentlerde yaşayan nüfus yaklaşık %80 civarındayken, göü'lerde şehir nüfusu yeterli düzeye gelmemiştir (Çizelge 7).

Çizelge 8. Türkiye’de İnsani Kalkınma Endeksi Değerleri, 1985-1999

Yıllar	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	Gelir Endeksi	HDI
1985	0.000	0.000	0.000	0.000
1986	0.118	0.183	0.105	0.136
1987	0.216	0.212	0.258	0.229
1988	0.314	0.199	0.314	0.276
1989	0.118	0.214	0.350	0.227
1990	0.529	0.385	0.512	0.475
1991	0.569	0.497	0.553	0.540
1992	0.627	0.600	0.311	0.513
1993	0.667	0.604	0.768	0.680
1994	0.824	0.679	0.690	0.731
1995	0.882	0.769	0.784	0.812
1996	0.941	0.797	0.882	0.874
1997	0.980	0.830	0.995	0.935
1998	0.980	0.923	1.000	0.968
1999	1.000	0.982	0.962	0.982

Kaynak: Yilmazer, Mine, “İnsani Kalkınma Politikaları ve Türkiye Üzerine Bir Deneme”, Yayınlanmamış Doktora Tezi; DPT, DIE ve UNDP yayınlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye’de 1985-1999 arası dönemde HDI sürekli artış göstermiştir. Bu iyileşmenin en önemli nedeni gelirdeki artıştır. Buna karşılık eğitim endeksini oluşturan göstergelerde (okuryazarlık ve okullaşma oranı) Türkiye fazla başarılı değildir (Çizelge 8). Örneğin, orta düzey insani kalkınma kategorisinde yer alan toplam 77 ülke içinde okuryazarlık oranı Türkiye’den düşük yalnızca üç ülke (Suudi Arabistan, Libya, Moritanya) vardır. Okullaşma oranı Türkiye’den düşük tek ülke ise Suudi Arabistan’dır (UNDP, 2001(a): 2). Türkiye gelir konusunda gösterdiği başarıyı insani kalkınma performansına yansıtamamıştır.

Çizelge 9. Türkiye’de Demografik Göstergeler, 1965-2001

Dönemler	Nüfus Artış Hızı (%)	Şehirleşme Hızı (%)	Bebek Ölüm Hızı (binde)	Toplam Doğurganlık Oranı (çocuk)	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl)
1965-1970	2.52	5.3	158.00	5.31	54.91
1970-1975	2.50	5.4	140.40	4.46	57.88
1975-1980	2.06	3.9	110.79	4.33	61.20
1980-1985	2.49	7.7	82.96	4.05	63.00
1985-1990	2.17	4.5	65.22	3.76	65.58
2000	1.51	3.3	41.90	2.57	68.00
2001	1.46	2.7	40.60	2.52	68.30

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2003, 2004.

Türkiye’de nüfus artış hızı 1965 yılından bu yana büyük ölçüde azalmıştır. Ancak, gü’lerde yaşlı nüfus daha fazlayken, Türkiye’de çocuk nüfus fazla, yaşlı nüfus ise azdır. Şehirleşme hızında ise, özellikle 1980’li yıllarda yüksek bir artış görülmüştür. Büyük şehirlere yoğun göçün sonucunda altyapının yetersiz kalması, kentlerdeki yoksulluk sorununun kaynağını oluşturmuştur. Son 35 yıl içerisinde bebek ölüm hızı ve doğurganlık oranında iyileşmeler görülse de, bebek ölüm hızı hem gü’lerle hem de göü’lerle karşılaştırıldığında çok yüksektir.

Doğuştan yaşam beklentisi önemli bir yaşam kalitesi göstergesidir. Gü'lerde 78-80 yıl olan yaşam beklentisi Türkiye'de 68 yıldır.

Bu alanda başarıya ulaşabilmek için beslenme, barınma ve güvenliği içeren en az minimum düzeyde sağlık hizmetleri ve okuryazarlık, temel fiziksel ve zihinsel kapasiteleri içeren en az minimum düzeyde sosyal olanaklar sağlanmalıdır. Diğer taraftan, bu tür önlemler kişi için bir değerden çok bir araçtır. Sosyal yaşama katılım, diğerleriyle iyi ilişkiler, kendine güven, yaşamdan zevk alma ve başarı kişi için bir maldan daha değerli olabilir. Kişisel yaşam standardını iyileştirecek bu tür önlemler verimliliği yükseltecek, ekonomik büyümeyi ve gelir artışını sağlayacaktır.

C. Kurumsal Boyut: Ekonomik istikrarın sağlanması ve insani kapasitelerin geliştirilmesi yönünde alınacak önlemler bir ülkedeki yoksulluğun boyutunu değiştirmede yetersiz kalabilir. Aynı zamanda, herkese iş ve emeklilik hakkı, sağlık güvencesi gibi sosyal güvenlik hizmetlerinin verilmesi, kamu harcamalarında düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Devlet kaynaklarının etkin kullanımı için bütçe açıklarının giderilmesi ve yolsuzlukların önlenmesi de önemlidir. Ayrıca devlet destekli kurumsal düzenlemeler, bölgesel yardımlar, sivil toplum örgütlerinin desteği yoksulluğu önlemede olumlu sonuçlar verecek çalışmalardır. Bu çerçevede, dünya çapındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak için bazı uluslararası kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar arasında en önemlileri Dünya Bankası ve UNDP'dir.

Çizelge 10. Seçilmiş Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Harcamaları

Ülkeler	Kamunun Eğitim Harcamaları GSMH'nin % si		Kamunun Sağlık Harcamaları GSMH'nin % si		Kamunun Savunma Harcamaları GSMH'nin % si		Dış Borç Servisi GSMH'nin % si	
	1990	1998-00	1990	2000	1990	2001	1990	2001
Gelişmekte Olan Ülkeler								
Barbados	7.8	7.1	5.0	4.1	-	-	8.2	2.5
Küba	-	8.5	4.9	6.1	-	-	-	-
Venezuela	3.0	-	2.5	2.7	1.8	1.5	10.3	6.0
Meksika	3.6	4.4	1.8	2.5	0.4	0.5	4.3	7.9
Türkiye	2.2	3.5	2.2	3.6	3.5	4.9	4.9	15.2
Çin	2.3	2.1	2.2	1.9	2.7	2.3	2.0	2.1
Sri Lanka	2.6	3.1	1.5	1.8	2.1	3.9	4.8	4.5
Mısır	3.7	-	1.8	1.8	3.9	2.6	7.1	2.0
Hindistan	3.9	4.1	0.9	0.9	2.7	2.5	2.6	1.9
Nijerya	0.9	-	1.0	0.5	0.9	1.1	11.7	6.2
Bangladeş	1.5	2.5	0.7	1.4	1.0	1.3	2.5	1.4
Nijer	3.2	2.7	-	1.8	-	1.1	4.0	1.3
Gelişmiş Ülkeler								
İsveç	7.4	7.8	7.6	6.5	2.7	2.0	-	-
Norveç	7.1	6.8	6.4	6.6	2.9	1.8	-	-
Almanya	-	4.6	5.9	8.0	2.8	1.5	-	-
Japonya	-	3.5	4.6	6.0	0.9	1.0	-	-
Kanada	6.5	5.5	6.8	6.6	2.0	1.2	-	-
İngiltere	4.9	4.5	5.1	5.9	3.9	2.5	-	-
ABD	5.2	4.8	4.7	5.8	5.3	3.1	-	-

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2003.

Yoksulluğun yapısal sorunlarının çözümlenmesini sağlayacak en önemli etken kamunun eğitim ve sağlık harcamalarıdır. Göü'lerde gerek nicelik gerekse nitelik yönünden bu alandaki yatırımlar yetersizdir. Çizelgedeki göü'lerde eğitim harcamaları ortalama % 5.3, sağlık harcamaları % 6.3, göü'lerde aynı oranlar % 4 ve % 2.4'dür. Türkiye'de eğitim harcamaları ortalamaların oldukça altındadır. Diğer taraftan göü'lerde savunmaya yönelik harcamalar sosyal harcamaların üzerindedir. Aynı zamanda bu ülkelerin giderek yükselen borç trendi kaynak yetersizliğine yol açmaktadır. Türkiye'de dış borç servisinin GSMH'a oranı %15.2'dir. Bu rakam çizelgedeki tüm ülkelerin üzerindedir (Çizelge 10).

Çizelge 11. Türkiye'de Maaş ve Ücretlerdeki Değişmeler, bin TL/Ay

Yıllar	Kamu Kesimi İşçi Ücretleri	Özel Kesim İşçi Ücretleri	Memur Maaşı	Asgari Ücret
1990	1,042	916	697	195
1991	2,483	2,086	1,241	365
1992	4,476	3,762	2,400	677
1993	8,033	6,354	4,072	1,190
1994	16,562	10,726	6,557	2,063
1995	26,571	19,036	12,092	3,728
1996	35,951	34,978	23,464	7,966
1997	79,601	63,033	50,759	16,223
1998	144,974	136,087	92,482	28,474
1999	339,745	250,349	159,429	63,126
2000	562,815	391,920	218,520	83,737
2001	768,668	482,680	324,738	111,040

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2003, 2004.

Türkiye'de maaş ve ücretlerin düzeyi ile maaş ve ücretlerdeki dengesizlikler yoksulluk sorununu artıran faktörlerdir. Çizelge 11'de farklı kesimlere göre ödenen aylıkların memur maaşı aleyhine geliştiği görülmektedir. Kamu kesimi işçi ücreti memur maaşının iki katından fazladır. Buna karşılık özel kesim işçi ücretleri de yetersizdir. Çalışanların gelirleri asgari ücretin nispeten üzerinde seyrederken emekli maaşları biraz farklıdır. Bağ-Kur emekli maaşları asgari ücretin altında, Emekli Sandığı ve SSK aylıkları ise asgari ücretin biraz üzerindedir (Dansuk, 1997: 51). Türkiye'de nüfusun %90.84'ü bir sosyal güvenlik kuruluşu kapsamında yer almaktadır. Buna karşılık aktif olarak çalışan sigortalı sayısının toplam nüfusa oranı yalnızca %18.6'dır. Yaklaşık 12 milyon aktif sigortalıya karşılık, çalışanların aile bireylerinin sayısı 42 milyondur (ssk.gov.tr, 2002).

Türkiye'de kamu kurumlarına duyulan güven giderek azalmaktadır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)'nin yaptığı bir araştırmaya göre, kamu kurumlarında yolsuzluğun yüksek boyutlarda olduğu, halka eşit şekilde davranılmadığı, istihdam kararlarında kayırmacılığın işlediği, partilerin oy karşılığı menfaat talebinde buldukları yönünde yanıtlar ağır basmıştır (Adaman, 2001). Mutlak yoksulluğun ortadan kaldırılması için, dünya çapında gerçekleştirilen kurumsal düzenlemeler 1990'lı yıllardan itibaren yoğunluk

kazanmıştır. Uzun vadede sonuç verecek olan bu çalışmalar henüz yetersizdir. Bunlara paralel olarak sivil yapılanmaya ve örgütlenmelere gereksinim duyulmaktadır.

D. Siyasi Boyut: Yoksulluk ile insani özgürlükler arasında yakın bir ilişki söz konusudur. İnsani özgürlükler kişilerin kapasitelerini geliştirebilmesine ve yoksulluktan kurtulup maddi olanaklara erişebilmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle, ulusal bağımsızlık, temel hak ve özgürlüklerin tanınması, siyasi ve ekonomik katılım, halka dayalı katılımcı demokrasi, eşitlik ve adalet, kendine güven gibi temel kavram ve amaçlara yönelik çalışmalara öncelik verilmelidir.

Özgürlüklerin somut rakamlarla ifade edilmesi oldukça zordur. Düzenli olmasa da bu konuda farklı ölçümler yapılmıştır. Charles Humana 1985 yılında farklı insan hak ve özgürlükleri, demokratik siyasi sistem, kadın, çocuk ve azınlık haklarına ilişkin 40 ayrı kritere göre 88 ülkeyi kapsayan bir ölçüm denemiştir. Sıralamada başta İsveç ve Danimarka olmak üzere Kuzey Avrupa ülkeleri, son sırada ise Libya ve Irak yer almaktadır. Türkiye 85 ülke arasında 60.'dır (UNDP, 1991: 20). Freedom House 1972 yılından bu yana Politik ve Kişisel Özgürlükler (demokrasinin işleyişi, kişisel hak ve özgürlüklerin tanınması) yönünden ülke sıralamaları gerçekleştirmektedir. Sıralamada en özgür konumda olan ülkeler Avrupa ülkeleri ve ABD'dir. Türkiye ise, gelir düzeyi ve HDI en düşük olan ülke Sierra Leone ile aynı kategoridedir ve kısmen özgür ülkeler arasındadır (freedomhouse.org, 2004). Fraser Enstitüsü ile Heritage Vakfı farklı kriterlerden yola çıkarak Ekonomik Özgürlükler Endeksi ölçümleri yapmaktadır. Yayınlanan raporlara göre Hong Kong, Singapur ve Yeni Zelanda ilk sıralarda, Türkiye ise özgür olamayan ülkeler arasında yer almaktadır (freetheworld.com, 2004; heritage.org, 2004). Diğer taraftan UNDP, cinsiyet ayrımcılığı sorunu ile ilgili Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi (GDI) ve Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi (GEM) adı altında iki endekse göre ülke sıralamaları yapmaktadır. Türkiye GDI sıralamasına göre 144 ülke arasında 81., GEM sıralamasına göre 70 ülke içinde 66.'dır. Türkiye'de toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin ciddi bir sorun olduğu görülmektedir. Ülke sıralamalarına bakıldığında en başarılıların Kuzey Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir (UNDP, 2003: 310-317).

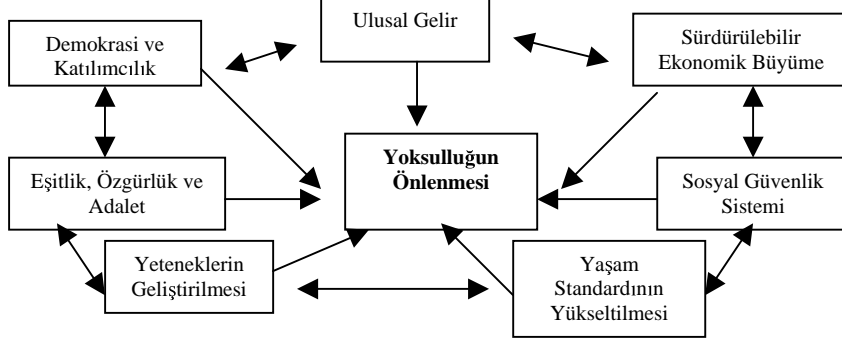
Yoksulluğun insani boyutuna ilişkin göstergelere bakıldığında ulusal ve uluslararası çapta farklı bölgelerin insanları yani zenginler ve yoksullar, eğitimliler ve cahiller, kadınlar ve erkekler arasında büyük bir uçurumun olduğu görülmektedir. Göü'lerin büyük bir kısmında kadınlar erkeklere oranla daha fazla hayatta kalma mücadelesi vermektedir (Sen, 1990: 52-54). Genel olarak, ekonomik büyüme ve zenginlik artışının demokrasiyi getirdiği kabul edilse de, başka değişkenlere de gereksinim duyulduğu görülmektedir. Ekonomik büyümedeki artış, ancak toplumsal yapıda ve kültür düzeyinde uygun gelişmeler sağlanırsa istikrarlı bir demokrasi doğurabilir (Esmer, 1999: 65).

Sonuç

Yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için, her toplumda yukarıda özetlenen dört boyutta ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Bu alanlardaki

iyileşme sonucunda ortaya çıkacak toplumsal kalkınma ekonomide verimliliği, üretimi ve dolayısıyla zenginliği artıracaktır. Aşağıdaki şekilde toplumsal yapıyı düzenleyen olgular ve yoksulluğun önlenmesi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bağımsız değişken olarak ele alınan bu olgular insani, ekonomik, kurumsal ve siyasi boyutlara ilişkindir. Her bağımsız değişkenin yoksulluğu tek yönlü olarak etkilediği varsayılmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenler arasında iki yönlü korelasyondan söz edilmektedir.

Şekil.1 Yoksulluk ve Toplumsal Değerler Etkileşimi

Kaynak: Bu çalışma için tarafımdan geliştirilmiştir.

Elde edilen sonuçlar ve çözüm önerileri aşağıda özetlenmiştir:

- Küresel boyutta yoksulluğun ve gelir dağılımı adaletsizliğinin artması, acil önlemler alınmasını gerektirmiştir. Türkiye’de de durum farklı değildir. Her 10 kişiden üçü günde 4.3\$’ın altında gelir elde etmektedir ve gıda ve gıda dışı yoksulluk düzeyindedir. Gelir ve tüketim yoksulluğu kırsal bölgelerde daha yoğundur. Bölgesel kalkınma politikaları, yoksulluğu önleyen doğrudan ve dolaysız politika uygulamalarının artırılması başarı getirecektir.
- Mutlak yoksulluk düzeyinde yaşayanların çoğu, gelir dağılımı adil olmayan ülkelerden çok Bangladeş ve Hindistan gibi ortalama gelir düzeyi düşük ülkelerde bulunmaktadır. Zenginliğin yükseltilmesi önemlidir. Ama yine de kişi başına gelir düzeyinin her zaman yoksulluğu azaltmadığı görülmektedir. Örneğin, ABD’de gelir yüksek olduğu halde insani yoksulluk göreceli olarak fazladır. Aynı şekilde Türkiye de kişi başına gelir düzeyi ile karşılaştırıldığında İnsani Yoksulluk Endeksinde daha başarısızdır. Gelir artışı ile birlikte insan seçeneklerinin artırılması, bireylerin yaşamlarına yön verebilme kapasitelerinin genişletilmesi, katılımcı bir demokrasinin yerleşmesi gerekmektedir.
- Son yıllara kadar dünya konjonktürüne paralel olarak yoksulluğun ekonomik büyüme ile düzeltilebileceği inancı ağır basmıştır. Ancak

Türkiye’de hızlı enflasyon, iç ve dış borçlanma gereği gelir dağılımı adaletsizliklerini artırmaktadır. Ayrıca gelir düzeyinin istenilen ölçüde yükseltilememesi, büyüme hızındaki dalgalanmalar gibi ekonomik istikrarsızlıklar yoksulluğu beslemektedir. Sık yaşanan krizlere karşı acil önlemler paketi halinde uygulanan istikrar programları yapısal sorunları giderememektedir.

- Türkiye’de istihdam yaratma kapasitesi çok düşüktür. Aktif olmayan nüfus giderek artarken işgücüne katılım oranı düşmektedir. Bir ücretlinin güvencesinden yararlanan aile bireyleri sayısı ortalama dört kişidir. Üretime dönük yatırımları teşvik eden önlemlerin alınması, ücret farklılıklarının giderilmesi, nitelikli işgücü kapasitesinin yükseltilmesi için sosyal politika önerilerine gerek duyulmaktadır.

- Türkiye orta düzeyde insani kalkınma performansı gösteren ülkeler arasında eğitim göstergeleri yönünden son sıralarda yer almaktadır. Buna karşılık, uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye’nin eğitim harcamaları ortalamanın altındadır. Savunmaya yönelik harcamalar ise sosyal harcamaların üzerindedir. Devletin özellikle eğitim konusundaki eksikleri sivil kuruluşlar tarafından kapatılmaya çalışılmaktadır. Ancak burada nicelik yanında niteliğe de dikkat edilmesi gerekmektedir.

- Türkiye hak ve özgürlüklere göre yapılan uluslararası değerlendirmelerde genellikle başarısızdır. Türkiye’de ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi haklar boyutunda çok önemli sorunlar yaşanmaktadır. Toplumsal ortamda kişi var olduğu andan itibaren baskıcı, denetleyici ve engelleyici kurumlar içinde yaşam savaşı vermektedir. Bu nedenle, halkın devlete ve kurumlarına olan güveni çok zayıftır.

- Son dönemde uluslararası sözleşmelere taraf olma, anayasal düzenlemeleri gerçekleştirme yönünde atılan adımlar insan hakları ve demokratikleşme yönünde önemli ilerlemelerdir. Buna karşılık uygulama konusunda sorunların devam ettiği de unutulmamalıdır. Bölgesel ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının giderilmesine yönelik daha somut önlemlere ve köklü toplumsal değişimlere gerek duyulmaktadır.

Özet olarak yoksullukla mücadele edebilmek için, öncelikle sürdürülebilir ekonomik büyümeye, adil bir gelir dağılımına gereksinim vardır. Ayrıca uygulanan politikalarda başarı sağlanabilmesi için, istihdam olanaklarının artırılması, enflasyon istikrarının sağlanması, bütçe dengesinin kurulması, ödemeler bilançosu sorunlarının giderilmesi gerekmektedir. Ekonomik kalkınmada etik değerlere öncelik verilmesi ve çok yönlü ilerleme sağlanması, zaman içinde uygulanacak doğru politikalarla insani boyuttaki gelişmeye de katkıda bulunacaktır. Böylece yoksullukla mücadelede kalıcı çözüm

sağlanabilecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin önünde çözülmesi gereken büyük sorunlar ve alınması gereken acil önlemler bulunmaktadır. Doğrudan gelir yardımları gibi kısa vadeli çözümler yerine, herkese fırsat eşitliğini sağlayacak ve insani kapasitelerin artırılmasına yol açacak bir toplumsal reforma gerek duyulmaktadır

KAYNAKÇA

- ADAMAN, Fikret; ÇARKOĞLU, Ali; ŞENATALAR, Burhan (2001), **Hanehalkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler**, TESEV, İstanbul.
- BARRO, Robert J. (1999), "Inequality, Growth and Investment", **National Bureau of Economic Research (NBER)**, Working Paper Series, Working Paper 1038, 52 p.
- CELASUN, Merih (1986), "Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey (1978-1983)", **Metu Studies in Development** Vol.13, No:1-2.
- CHAMBERS, Robert (1997), "Editorial: Responsible Well-Being- A Personal Agenda for Development", **World Development**, Vol.25, No:11 : 1743-1754.
- DAĞDEMİR, Özcan (1999), "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994", **HÜ İİBF Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Ankara : 23-40.
- DANSUK, Ercan (1997), **Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- DENİZ FENERİ (2003), **Yoksulluk**, Cilt 1-2-3, Deniz Feneri Derneği, İstanbul.
- DİE (2002), **Yoksulluk Çalışması Sonuçları**, 13.04.2004 tarih, B.02.1.DİE.0.11.00.03/906-62 sayılı Haber Bülteni.
- DPT (2004), **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2003**, DPT, Ankara.
- DUMANLI, R. (1996), **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ERDOĞAN, Güzin (1996), **Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Araştırma**, DİE, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ESMER, Yılmaz (1999), **Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler**, TESEV Yayınları 7, İstanbul.
- GHATAK, Subrata (1995), **Introduction to Development Economics**, Routledge, London and New York, 511 p.
- GRIFFIN, Keith (1989), **Alternative Strategies for Economic Development**, MacMillan Academic and Professional Ltd, London, 267 p.
- GRIFFIN, Keith; KNIGHT, John (1990), **Human Development: The Case for Renewed Emphasis**, (in Human Development and The International Strategy For The 1990's, Ed. Keith GRIFFIN; John KNIGHT), MacMillan Academic and Professional Ltd, London, Great Britain, : 9-41.
- KARLUK, Rıdvan (2002), **Türkiye Ekonomisi**, Yedinci Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- LANJOUW, Jean Olson (1997), **Poverty Reduction Poverty Measurement: Behind and Beyond the Poverty Line**, Technical Support Document, Prepared by SEPED-BPPS, UNDP, May 1997.
- NOMAN, Omar (1998), "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Yoksulluk ve Gelişme işbirliği perspektifleri", **"Yoksulluğu Önleme Stratejileri" Diyarbakır**, 29-31 Mayıs 1997 Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu Açılış Konuşması, TESEV-UNDP, İstanbul : 27-29.
- OYEN, Else (1999), "The Politics of Poverty Reduction", **International Social Science Journal**, UNESCO December 1999/162 : 459-464.
- QIZILBASH, Mozaffar (1996), "Ethical Development", **World Development**, Vol.24, No: 7 : 1209-1221.
- RAMIREZ, Alejandro; RANIS, Gustav; STEWART Frances (1997), **Economic Growth and Human Development**, Yale University, Economic Growth Center, Center Discussion Paper, No:787, New Haven.

- RAHNEMA, Majid (1995), **Poverty**, (in The Development Dictionary A Guide to Knowledge as Power, Ed.Wolfgang SACHS), Zed Books Ltd, London & New Jersey : 159-176.
- Rock, M.T. (1993), "Twenty-Five Years of Economic Development", **World Development**, Vol.21, No:11: 1787-1801.
- SEN, Amartya (1984), **Resources, Values and Development**, Basil Blackwell Publisher Ltd., Oxford,
- SEN, Amartya (1987), **The Standard of Living**, Cambridge University Press, Cambridge, Great Britain.
- SEN, Amartya (1990), **Development as Capability Expansion**, (in Human Development and The International Strategy for the 1990's, Ed. Keith Griffin and John Knight, MacMillan Academic and Professional Ltd), London, Great Britain : 41-59.
- SEN, Amartya (1997), "Editorial: Human Capital and Human Capability", **World Development**, Vol.25, No: 12 : 1959-1961.
- ŞENSES, Fikret (2001), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞENSES, Fikret (2003), **Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlem ve Öneriler**, (in İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- THIRLWALL, A.P. (1994), **Growth and Development**, 5. Baskı, The MacMillan Press Ltd, London, 441 p.
- TODARO, Michael P. (1997), **Economic Development**, 6. Baskı, Longman London and New York, 738 p.
- TÜSİAD (2000), **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (1987-1994)-Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul.
- TÜRKAY, Mehmet (1995), **Gelişme İktisadının Gelişmesi**, (in Gelişme İktisadı, Ed.Tamer İŞGÜDEN ve diğerleri), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul : 167-202.
- UNDP (1991), **Human Development Report 1991**, Oxford University Press, New York, Oxford.
- UNDP (1997), **Human Development Report 1997**, Oxford University Press, New York, Oxford.
- UNDP (2001)(a), **Human Development Report 2001**, Oxford University Press, New York, Oxford.
- UNDP (2001)(b), **İnsani Gelişme Raporu Türkiye 2001**, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara.
- UNDP (2003), **Human Development Report 2003**, Oxford University Press, New York, Oxford.
- Van HANSWIJK De Jonge (1998), "**Yoksulluğu Önleme Stratejileri**", Diyarbakır, 29-31 Mayıs 1997 Sivil Toplum Kuruluşları Diyaloğu Açılış Konuşması, TESEV-UNDP, İstanbul.
- WORLD BANK (WB) (2000), **Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study**, World Bank, Ankara.
- WORLD BANK (WB) (2001), **World Development Report 2000/2001 Attacking Poverty**, World Bank, Oxford University Press, 356 p.
- YILMAZER, Mine (2002), **İnsani Kalkınma Politikaları ve Türkiye Üzerine Bir Deneme**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın.
- INTERNET KAYNAKLARI**
- www.freetheworld.com/2003/EFW2003Dataset.xls, 28.04.2004.
- www.freedomhouse.org/reseach/freeworld/2004/table2004.pdf, 28.04.2004.
- www.heritage.org/research/features/index/countries.html, 28.04.2004.
- www.ssk.gov.tr/istatistik/2000/tl-12.htm, 16.01.2002.